

Арно Гайгер „Старият крал в своето изгнание“

Бях на шест, когато дядо престана да ме разпознава. Живееше в къщата под нашата и случеше ли се да мина през овощната му градина, за да си съкратя пътя до училище, понякога той ме замеряше с цепеница, защото нямало какво да диря в поляните му. Друг път, като ме зърнеше, се радваше, идваше до мен и ми викаше Хелмут. В такива случаи не знаех как да се държа. Дядо почина. Забравих за тези си преживявания – докато болестта не спипа баща ми.

Руснаците имат поговорка, която казва, че в живота нищо не се повтаря освен грешките. А с възрастта те се увеличават. Тъй като татко винаги си е падал малко темерут, ние си обяснявахме появилите се скоро след пенсионирането му бели петна в паметта с това, че той почва да губи каквото и да е интерес към заобикалящия го свят. Поведението му бе типично за него. Затова няколко години му лазихме по нервите с настойчиви молби най-после да вземе да се стегне.

Днес ме хваща тиха ярост заради това пилеене на силите; защото ругаехме човека, а имахме предвид болестта. „Моля те, не продължавай повече така!“ – казвахме му хиляди пъти, а татко приемаше забележките търпеливо и според правилото, че попаднеш ли в неприятна ситуация, най-лесно ще ти е, ако навреме се оттеглиш встрани. Не искаше да се противопоставя на забравянето, не използваше каквито и да е опори за паметта си и ни веднъж не се оплака, че някой е вързал възли по носните му кърпи. Не водеше упорита окопна война срещу духовния си упадък и никога не отвори дума за това, макар че – от днешна гледна точка – най-късно в средата на деветдесетте години би трябвало да е осъзнал сериозността на положението си. Само да беше казал на някое от децата си: съжалявам, мозъкът ми ме оставя в беда, всички ние бихме могли по-добре да се справим със ситуацията. Но при нас се получи дългогодишна игра на котка и мишка, с баща ми – като мишка, с нас – като мишки, и болестта в ролята на котката.

Тази първа, струваща много нерви, белязана от несигурност и загуба на увереност фаза вече е зад нас и въпреки че все още с неудоволствие се връщам към нея, сега разбирам, че има разлика дали отказваш да се бориш, защото не искаш да продължаваш, или защото знаеш, че така или иначе си победен. Баща ми зае позицията на победения. Достигнал до период в живота си, в който духовните сили го напускат, той заложи на вътрешното самообладание; нещо, което поради липсата на достатъчно въздействащи лекарства и за близките му представляваше практическа възможност за справяне с мизерията на болестта.

Милан Кундера пише: Единственото, което ни остава, застанали лице в лице с неизбежното поражение, наречено живот, е да се опитаме да го разберем.

Деменцията в средната фаза, в която баща ми се намира в момента, си представям горедолу така: сякаш те издърпват от сън, не знаеш къде си, нещата кръжат около теб, страни, години, хора. Опитваш да се ориентираш, но не ти се удава. Нещата продължават да се въртят: мъртъвци, живи хора, спомени, подобни на сън халюцинации, части от изречения, които нищо не ти говорят – състоянието не се променя и през останалата част от деня.

Когато съм въкъщи, което не се случва особено често, тъй като сме разпределили тежестта на болногледачеството върху плещите на неколцина, събуждам баща ми някъде към девет. Той лежи напълно объркан под завивката си, но вече е свикнал в спалнята му да влизат хора, които не разпознава, така че не се оплаква.

– Няма ли да станеш? – питам го аз учтиво. И за да внеса малко оптимизъм, добавям: – Чудно си живеем.

Той се надига скептично.

– Ти може би – казва.

Подавам му чорапите, той ги оглежда известно време с високо вдигнати вежди, след което пита:

– Къде е третият?

Помагам му да се облече, за да съкратя процедурата, той с готовност се оставя да правя с него необходимото. Накрая го подбутвам надолу към кухнята, където е закуската му. След като закуси, го подканям да иде да се обръсне. Казва ми, намигвайки:

– По-добре да си бях останал у дома. Няма скоро пак да ти дойда на гости.

Показвам му пътя към банята. Той пее „Ойеойе, ойе-ойе...“ и се опитва да печели време.

– Трябва само да се обръснеш, за да изглеждаш малко по-прилично – казвам аз.

Върви колебливо подире ми.

– Щом имаш подобни очаквания... – мърмори той, поглежда в огледалото, после с две ръце енергично разтрива главата си, така че щръкналите му нагоре коси улягат. Поглежда ме победоносно и казва: – Почти като нов – усмихва се и сърдечно ми благодари.

Напоследък доста често благодари. Преди няколко дни каза нещо, което ми се стори без никаква връзка с момента:

– Предварително сърдечно ти благодаря.

Междувременно се научих да реагирам на такива откровения: „За мен е чест“, казвам, или: „Няма защо“, или: „Удоволствието беше изцяло мое“. От опит разбрах, че утвърдителните отговори, даващи на баща ми чувството, че всичко е наред, са за предпочитане пред допълнителните въпроси, които по-рано задавах и които само го засрамваха и го правеха неуверен; никой не обича да отговаря на въпроси, които, ако изобщо ги схване, го водят единствено до мисълта за собствената му несъвършеност.

В началото тези напасващи действия бяха болезнени и отнемаха много сили. Защото, ако като дете си смятал родителите си за силни и си вярвал, че те могат да се справят с предизвикателствата на живота, много по-трудно, отколкото при останалите хора, приемаш техните постепенно появяващи се слабости. Но с времето успях да вляза в новата си роля. Също така научих, че към живота на болен от деменция трябва да се прилагат други, различни мерки.

Ако баща ми иска да благодари, нека да благодари, не е необходимо да има общоразбираем повод, а ако иска да се оплаче, че целият свят го е изоставил, нека се оплаква, независимо дали мнението му има своето основание в света на фактите, или не. За него не съществува друг свят освен този на деменцията. Затова като член на семейството му мога само да се опитвам да смаля малко общата горчилка, съобразявайки се с обърканата действителност на болния.

Тъй като баща ми вече не е в състояние да премине моста и да влезе в моя свят, аз трябва да се прехвърля в неговия. Там отгатък, вътре в границите на душевното му състояние, извън тези на разположеното ни върху обективността и целеустремеността общество, той продължава да е бъдещ уважение мъж: дори и ако според общоприетите представи невинаги да изглежда напълно разумен, по свой начин все пак си остава брилянтен.

Котка минава през градината. Баща ми казва:

– По-рано имах котки, не бяха изцяло мои, само отчасти ги притежавах.

А веднъж, като го попитах как се чувства, той отвърна:

– Няма чудеса, само знаци.

И после наредени едно след друго изречения, така невероятни и носещи се из въздуха, както понякога на човек му идват насън:

– И без проблеми животът не е никак лесен.

Хумор и мъдрост ала Аугуст Гайгер. Жалко само, че езикът бавно се процежда от устата му и изреченията, при които губиш ума и дума от смайване, се появяват все по-рядко. Колко много неща изчезват, това ужасно ме натъжава. Все едно наблюдавам на забавен каданс как баща ми губи кръвта си. Капка по капка животът изтича от него. Капка по капка индивидуалността изтича от личността му. Освен това не ме напуска чувството, че това е баща ми, мъжът, до когото съм израснал. Но моментите, в които не разпознавам предишния си баща, стават все по-чести, особено вечер. Вечерите, те носят предусещането за онова, което скоро ще предлага и утрото. Защото, мръкне ли, идва страхът. Тогава баща ми почва да се щура безпомощно и безспирно като стар крал в изгнание. Тогава всичко, което вижда, му вдъхва страх, всичко се люлее, нестабилно е, във всеки следващ миг е заплашено от изчезване. И нищо не му дава чувството, че си е у дома.

От известно време седя в кухнята и си правя бележки в лаптопа. В дневната работи телевизорът и баща ми, който долавя оттам гласове, се промъква на пръсти, напруга се да чуе какво се приказва и няколко пъти тихичко промърморва:

– Това нищо не ми говори.

После идва при мен в кухнята и се прави, че ме гледа как пиша. Но само с един страничен поглед разбирам, че има нужда от помощ.

– Не искаш ли малко да погледаш телевизия? – питам.

– Защо ми е?

– Ами, за развлечение.

– Предпочитам да си ида вкъщи.

– Ти си си вкъщи.

– Сега къде сме?

Казвам му улицата и номера.

– Е, да, обаче аз не съм се задържал дълго тук.

– Построй тази къща в края на петдесетте години и оттогава живееш тук.

Той криви лицето си. Информацията, която току-що получи, явно не го задоволява. Чеше се по тила.

– Вярвам ти, но с известни резерви. А сега искам да си ходя вкъщи.

Поглеждам го. Въпреки че се опитва да скрие объркването си, личи колко много напрежение му струва това. Самото безпокойство е, по челото му тече пот. Видът на този намиращ се на прага на паникьосването човек разтърсва цялото ми същество.

Мъчителното усещане, че не си си у дома, е част от картината на болестта. Обяснявам си го, че въз основа на вътрешното си разстройство болният от деменция човек губи чувството за сигурност и закопнява за място, където отново да си възвърне увереността. Тъй като объркаността му не изчезва и на добре познати места, дори и собственото му легло изгубва смисъла си на възможен дом.

Или, както казва Марсел Пруст, истинският рай е този, който сме изгубили. В подобни случаи промяната на местоположението не предизвиква подобрение, може би само някакво отвлечане на вниманието, което също толкова успешно, ако не и по-добре, може да се постигне чрез пеене. С пеене е по-весело, страдащите от деменция обичат да пеят. Пеенето е нещо емоционално, домашен кът извън осезаемия свят.

Апропо, пеене: често се казва, че болните от деменция са като малките деца – почти няма текст, който да не използва тази метафора; и това си е за ядосване. Не е възможно възрастният човек да се върне назад и да стигне до състоянието си на дете, тъй като същността на детето предполага то да върви напред в развитието си. Децата придобиват нови способности, болните от деменция губят от наличните си способности. Заниманието с децата заостря погледа към напредването, заниманието със страдащите от деменция показва загубите. Истината е, че старостта не връща нищо

обратно, тя е като хлъзгава пързалка, а една от най-големите грижи, които създава, е, че понякога може да продължи твърде дълго.

Включвам CD плейъра. Хелга, сестра ми, е купила за такива цели колекция народни песни. Високо над жълтата кола. Отлетяха някога пет диви лебеда. Обикновено номерът действа. Половин час извиваме гласове, от време на време старецът така се вживява, че ме напушва смях. Баща ми се оставя да бъде воден и тъй като и бездруго е вече време, използвам момента и дирижирайки, го подкарвам нагоре към спалнята. Сега е в добро настроение, ако и все още трудно да се ориентира във времето, пространството и случващото се; но в момента не си блъска главата над тия неща.

Не победа, а търпение е необходимо, мисля си и вече се чувствам толкова изтощен от изминалия ден, колкото и баща ми. Насочвам го какво да прави, докато облича пижамата си. Самичък се плъзва под завивката и казва:

– Важното е, че имам къде да спя.

Оглежда се, вдига ръка и поздравява някого, чието съществуване само той вижда.

После казва:

– Тук изглежда поносимо. Всъщност си е много добре.

Сянката на началото още ме преследва, ако и годините вече да са създали определена дистанция. Погледна ли през прозореца надолу към вледенената от зимата градина и се замисля за онова, което се случи с нас, ме обхваща чувството за извършена преди много време грешка.

Болестта на баща ми започна така заблуждаващо бавно, че беше трудно промените да получат правилното си тълкувание. Нещата се промъкваха към нас като смъртта в селска приказка, която стои във в коридора и дрънка с костите си, без да се показва. Чувахме шума и си мислехме, че това е вятърът, който духа из бавно рушащата се къща.

Най-ранните белези на болестта се появиха в средата на деветдесетте години, но ние не успяхме правилно да разгадаем причината. С горчивина си спомням за ремонта на стаята с терасата, когато баща ми разби бетонния капак на бившата пречиствателна инсталация, защото не можа сам да вдигне капака и после да го сложи на мястото му над отвора. Това не беше първата ситуация, в която ми се струваше, че той нарочно ми усложнява живота. Разкрещяхме се един на друг. Зададеше ли се нов ремонт, всеки път напусках къщата със страх, че когато се прибера, ще ме чака следващата неприятна изненада.

После беше това с посещението на един редактор от швейцарското радио. Също ден, който се е заковал в съзнанието ми. Беше през есента на 1997-а, малко след излизането на първия ми роман. Трябваше да прочета и запиша на касетофон една глава от книгата и помолих баща ми следобед да не вдига шум. Тъкмо започнах записа и от работилницата взе да се чува безспирно чукане, което продължи цялото време, през което микрофонът на репортера бе включен. Още докато четях, дълбоко в душата ми се надигна гняв към баща ми, да, дори омраза заради цялата му безпардонност. Следващите дни избягвах да го срещам, не му приказвах. Паролата гласеше: саботаж.

А когато се ожени Петер, по-големият ми брат? Беше 1993-та. На сватбеното тържество баща ми си повреди стомаха, защото просто нямаше мяра и след менюто с няколко блюда омете още десет или петнайсет парчета торта. Късно през нощта се довлече до къщи и два дни лежа в леглото с ужасни стомашни болки. Беше го страх, че ще умре, но на никого не му дожаля за него, всички си казвахме, че така му се пада. Никой не забеляза, че той бе почнал бавно да губи практическите си способности за справяне с всекидневието.

Болестта метна мрежата си над него предпазливо, незабележимо. Баща ми здраво се оплете в нея, без да забележим каквото и да е.

Докато ние, децата, грешно разгадавахме знаците, би трябвало чувството, с което той сам е възприемал промените в себе си, да е било доста мъчително: проникващият страх, че нещо враждебно взима власт над него, нещо, срещу което той не е способен да се защити. Никога не каза нищо по въпроса, спираше го затвореността му, неспособността да споделя чувствата си. Не беше в характера му, никога не го беше правил, а сега вече бе прекалено късно да промени държанието си. За нещастие неспособността да изразява чувства бе предал и на децата си, затова и от тяхна страна нямаше никакъв забележим порив за споделяне. Никой не си изля душата. Оставихме нещата просто да се случват. Да, добре, при баща ми имаше някои странни моменти. Но нима не ги е имало и по-рано? Поведението му всъщност си беше напълно нормално.